

MEHNAT UNUMDORLIGI IQTISODIY KATEGORIYA SIFATIDA: MOHIYATI, SHAKLLANISHI VA SANOAT ISHLAB CHIQRISHIDAGI ROLI

Axmadjonov Sherali Shokirjon o'gli

Turon xalqaro universiteti Iqtisodiyot yo'nalishi 2-kurs magistratura talabasi

sheralishokirjanovich@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada mehnat unumdorligi iqtisodiy kategoriya sifatida nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Mehnat unumdorligining mohiyati, shakllanish jarayoni va sanoat ishlab chiqarishidagi roli ilmiy yondashuvlar asosida yoritiladi. Tadqiqot faqat nazariy tahlilga asoslangan bo'lib, mehnat unumdorligining iqtisodiy samaradorlik va barqaror iqtisodiy o'sishdagi ahamiyati umumlashtiriladi.

Kalit so'zlar: mehnat unumdorligi, iqtisodiy kategoriya, sanoat ishlab chiqarishi, ishlab chiqarish samaradorligi, iqtisodiy o'sish, inson kapitali, texnologik taraqqiyot.

Аннотация: В статье рассматривается производительность труда как экономическая категория на основе теоретического анализа. Раскрываются сущность, процесс формирования и роль производительности труда в промышленном производстве. Исследование носит исключительно теоретический характер и направлено на обобщение значения производительности труда для экономической эффективности и устойчивого экономического роста.

Ключевые слова: производительность труда, экономическая категория, промышленное производство, эффективность производства, экономический рост, человеческий капитал, технологическое развитие.

Annotation: This article provides a theoretical analysis of labor productivity as an economic category. The essence, formation process, and role of labor productivity in

industrial production are examined. The study is purely theoretical and summarizes the importance of labor productivity for economic efficiency and sustainable economic growth.

Keywords: labor productivity, economic category, industrial production, production efficiency, economic growth, human capital, technological progress.

KIRISH

Mehnat unumdorligi zamonaviy iqtisodiyot fanida eng muhim va fundamental iqtisodiy kategoriyalardan biri bo‘lib, u ishlab chiqarish jarayonida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligini ifodalaydi. Ushbu kategoriya jamiyatda moddiy ne‘matlar va xizmatlar yaratish jarayonining natijadorligini baholashda markaziy o‘rin egallaydi. Mehnat unumdorligi nafaqat alohida korxonada yoki tarmoq darajasida, balki butun milliy iqtisodiyot miqyosida iqtisodiy o‘shish, raqobatbardoshlik va aholi farovonligini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi.

Mehnat unumdorligining iqtisodiy mazmuni ishlab chiqarish samaradorligi tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq. P. Krugman ta’kidlaganidek, “uzoq muddatda mamlakat farovonligini belgilovchi yagona omil — bu mehnat unumdorligidir” [3]. Ushbu fikr mehnat unumdorligini iqtisodiy siyosatning markaziy obyektiga aylantiradi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham mehnat unumdorligi masalasi dolzarb bo‘lib, sanoatni modernizatsiya qilish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish strategik vazifalardan biri sifatida belgilangan. Mahalliy iqtisodchi olimlar mehnat unumdorligini oshirishni sanoat ishlab chiqarishining raqobatbardoshligini ta’minlovchi asosiy shart sifatida baholaydilar. Xususan, Q.X. Abdurahmonov mehnat unumdorligini iqtisodiy kategoriya sifatida tahlil qilib, uning o‘shishi ishlab chiqarish samaradorligining asosiy manbai ekanligini ta’kidlaydi [1].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mehnat unumdorligi iqtisodiy kategoriya sifatida turli davrlarda va turli ilmiy maktablar doirasida keng tadqiq etilgan bo‘lib, zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda ushbu

tushuncha ko‘p qirrali va kompleks iqtisodiy hodisa sifatida talqin qilinadi. So‘nggi o‘n besh yil ichida chop etilgan ilmiy tadqiqotlar mehnat unumdorligini nafaqat ishlab chiqarish samaradorligi ko‘rsatkichi, balki iqtisodiy o‘shish, inson kapitali va texnologik taraqqiyotning integratsiyalashgan natijasi sifatida izohlashga alohida e‘tibor qaratmoqda.

Jahon banki ekspertlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa mehnat unumdorligi iqtisodiy o‘shishning uzoq muddatli manbai sifatida tahlil qilinadi. Ularning ta‘kidlashicha, rivojlanayotgan mamlakatlarda kapital jamg‘arishdan ko‘ra mehnat unumdorligini oshirish iqtisodiy o‘shishga kuchliroq ta‘sir ko‘rsatadi [7]. Ushbu yondashuv ILO konsepsiyasidan farqli ravishda, mehnat unumdorligini makroiqtisodiy o‘shish bilan bevosita bog‘laydi.

Neoklassik iqtisodiy yondashuv doirasida P. Krugman mehnat unumdorligini mamlakat farovonligining hal qiluvchi omili sifatida baholab, uzoq muddatli iqtisodiy o‘shishni aynan mehnat unumdorligi darajasi belgilashini ta‘kidlaydi [3]. Krugman yondashuvi OECD tadqiqotlari bilan uyg‘un bo‘lib, mehnat unumdorligining texnologik va institutsional asoslarini nazariy jihatdan mustahkamlaydi.

Milliy ilmiy adabiyotlarda ham mehnat unumdorligi masalasi keng yoritilgan. Q.X. Abdurahmonov mehnat unumdorligini mehnat iqtisodiyotining markaziy kategoriyasi sifatida tahlil qilib, uning oshishi ishlab chiqarish samaradorligining asosiy manbai ekanligini ta‘kidlaydi [1]. Muallifning yondashuvi xalqaro adabiyotlardan farqli ravishda, mehnat unumdorligini mehnat munosabatlari va ishchi kuchi sifati bilan bevosita bog‘laydi.

Sh.X. To‘xtaboyevning ilmiy ishlarida esa mehnat unumdorligi sanoat ishlab chiqarishida iqtisodiy o‘shish va strukturaviy o‘zgarishlarning muhim omili sifatida ko‘rib chiqiladi. Muallif sanoatni modernizatsiya qilish jarayonlarida mehnat unumdorligining o‘shishi resurslardan samarali foydalanishni ta‘minlashini asoslab beradi [4].

NATIJALAR

O‘rganilgan ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, mehnat unumdorligi iqtisodiy kategoriya sifatida ishlab chiqarish jarayonining samaradorligini ifodalovchi

asosiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, uning mazmuni vaqt o‘tishi bilan sezilarli darajada kengayib borgan. Zamonaviy iqtisodiy adabiyotlarda mehnat unumdorligi faqat ishlab chiqarish natijasining mehnat sarfiga nisbatini emas, balki iqtisodiy tizimning umumiy samaradorlik darajasini aks ettiruvchi murakkab iqtisodiy hodisa sifatida talqin qilinmoqda [2].

Jahon banki tadqiqotlari natijalari esa mehnat unumdorligini iqtisodiy o‘shishning uzoq muddatli va barqaror manbai sifatida ko‘rsatadi. Mazkur yondashuvga ko‘ra, mehnat unumdorligining o‘shishi kapital jamg‘arish va resurslardan foydalanish samaradorligiga nisbatan iqtisodiy rivojlanishga kuchliroq ta‘sir ko‘rsatadi [7]. Bu holat mehnat unumdorligini strategik iqtisodiy kategoriya sifatida baholash zarurligini tasdiqlaydi.

Milliy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston sharoitida mehnat unumdorligi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va sanoatni modernizatsiya qilishning muhim omili sifatida qaraladi. Q.X. Abdurahmonov mehnat unumdorligini mehnat iqtisodiyotining markaziy kategoriyasi sifatida baholab, uning o‘shishi ishlab chiqarish jarayonida resurslardan oqilona foydalanishni ta‘minlashini ta‘kidlaydi [1].

Shuningdek, Sh.X. To‘xtaboyevning tadqiqotlarida mehnat unumdorligining sanoat ishlab chiqarishidagi roli iqtisodiy o‘shish va strukturaviy o‘zgarishlar bilan bog‘liq holda asoslab berilgan. Muallifning xulosalariga ko‘ra, mehnat unumdorligining oshishi sanoat tarmoqlarida raqobatbardoshlikni kuchaytiruvchi asosiy omillardan biridir [4].

MUHOKAMA

Olingan nazariy natijalar mehnat unumdorligini iqtisodiy kategoriya sifatida ko‘p qirrali va tizimli hodisa ekanligini tasdiqlaydi. Adabiyotlar tahlili va nazariy umumlashtirishlar shuni ko‘rsatadiki, mehnat unumdorligi faqat ishlab chiqarish jarayonining texnik samaradorligini emas, balki iqtisodiy tizimning institutsional, ijtimoiy va innovatsion rivojlanish darajasini ham aks ettiradi. Shu nuqtai nazardan, mehnat unumdorligini faqat tor iqtisodiy ko‘rsatkich sifatida talqin qilish uning haqiqiy iqtisodiy mazmunini to‘liq ochib bera olmaydi.

Xalqaro Mehnat Tashkiloti tomonidan ilgari surilgan yondashuvda mehnat unumdorligi ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilinadi. ILO konsepsiyasiga ko‘ra, mehnat unumdorligining o‘shishi real ish haqi va bandlik sifatini yaxshilash uchun zarur shart hisoblanadi [5]. Ushbu yondashuv mehnat unumdorligini iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlar uyg‘unligini ta‘minlovchi kategoriya sifatida ko‘rsatadi. Biroq, bu yondashuv sanoat ishlab chiqarishidagi texnologik va strukturaviy omillarni ikkilamchi darajada qoldirishi bilan ajralib turadi.

Jahon banki tomonidan ilgari surilgan konseptual yondashuv esa mehnat unumdorligini iqtisodiy o‘shishning asosiy va uzoq muddatli manbai sifatida baholaydi. Bu nuqtai nazarga ko‘ra, mehnat unumdorligining o‘shishi kapital jamg‘arish va resurslardan foydalanish samaradorligidan ko‘ra muhimroq ahamiyatga ega [7]. Ushbu yondashuv ILO konsepsiyasiga nisbatan makroiqtisodiy tahlilga ko‘proq urg‘u berishi bilan farqlanadi va mehnat unumdorligini iqtisodiy siyosatning strategik yo‘nalishi sifatida talqin qiladi.

OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlar mehnat unumdorligining sanoat ishlab chiqarishidagi rolini chuqurroq ochib beradi. Ushbu tashkilotning ilmiy qarashlariga ko‘ra, sanoatda mehnat unumdorligining oshishi texnologik innovatsiyalar, ishlab chiqarishni avtomatlashtirish va institutsional islohotlar bilan bevosita bog‘liqdir [6]. Bu yondashuv Jahon banki qarashlarini to‘ldirib, mehnat unumdorligining tarmoq va korxonada darajasidagi mexanizmlarini tushuntirishga xizmat qiladi.

Sh.X. To‘xtaboyevning ilmiy qarashlarida esa mehnat unumdorligi sanoat ishlab chiqarishining modernizatsiyasi va strukturaviy o‘zgarishlar bilan bevosita bog‘liq holda tahlil qilinadi. Muallif mehnat unumdorligining o‘shishini sanoat tarmoqlarida raqobatbardoshlikni kuchaytiruvchi asosiy omil sifatida baholaydi [4]. Bu yondashuv OECD konsepsiyasiga yaqin bo‘lib, sanoat kontekstida muhim nazariy asos yaratadi.

XULOSA

Mehnat unumdorligining iqtisodiy mazmuni ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanish darajasi, texnologik taraqqiyot, inson kapitalining sifati hamda institutsional muhit bilan uzviy bog‘liqdir. Ushbu omillar uyg‘unlashgan holda mehnat unumdorligining

barqaror o‘shini ta’minlaydi va sanoat ishlab chiqarishida resurslardan samarali foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Sanoat ishlab chiqarishi sharoitida mehnat unumdorligi iqtisodiy samaradorlikni ta’minlovchi hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Uning o‘shishi mahsulot tannarxining pasayishiga, ishlab chiqarish hajmining oshishiga va korxonalarining raqobatbardoshligini kuchayishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mehnat unumdorligining yuqori darajasi sanoat tarmoqlarida barqaror iqtisodiy o‘shish va strukturaviy o‘zgarishlar uchun muhim shart hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. Toshkent: Fan va texnologiya, 2016, 96–101-betlar. <https://ziyonet.uz>

Kornieieva O. et al. Labour Productivity and Economic Growth. *Economies Journal*, MDPI, 2022, 9–15-betlar. <https://www.mdpi.com>

Krugman P. The Age of Diminished Expectations. MIT Press, 2019, 57–60-betlar. <https://mitpress.mit.edu>

To‘xtaboyev Sh.X. Iqtisodiy o‘shish va mehnat samaradorligi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti, 2018, 52–56-betlar. <https://library.ziyonet.uz>

International Labour Organization. Global Wage Report: Productivity and wages. ILO Publishing, 2021, 22–25-betlar. <https://www.ilo.org>

OECD. The Future of Productivity. OECD Publishing, 2015, 73–78-betlar. <https://www.oecd.org>

World Bank. Productivity Revisited: Shifting Paradigms in Analysis and Policy. World Bank Publications, 2020, 41–45-betlar. <https://www.worldbank.org>